

In memoriam Giovanniho Realeho (1931-2014)

15. října letošního roku zemřel ve věku 83 let emeritní profesor Katolické univerzity Sacro Cuore v Miláně Giovanni Reale. Zanechal po sobě rozsáhlé dílo zahrnující překlady a komentáře presokratiků, Platóna, Aristotela, Seneky, Plótína a Augustina, rozsáhlou ediční práci a rovněž vlastní filosofické interpretace a systematická pojednání. Byl aktivní až do posledních měsíců svého života, jeho nejnovější kniha *100 let filosofie* (sepsaná společně s Dariem Antiserim) je připravena k vydání na začátku příštího roku. Jeho práce byly přeloženy do 13 jazyků, včetně češtiny.

Kromě své mateřské „katoliky“ v Miláně, kde studoval a po desetiletí působil jako profesor dějin filosofie, byl Giovanni Reale činný rovněž jako ředitel Platónského centra Mezinárodní filosofické akademie v Lichtenštejnsku a později také na filosofické fakultě univerzity San Raffaele v Miláně.

Zatímco na mezinárodním poli byl znám především jako akademik, doma v Itálii byla jeho působnost mnohem širší. Byl autorem populárně naučných knih, které mají značný, v českém prostředí těžko srovnatelný ohlas. Jde především o učebnici filosofie pro střední školy (sepsanou rovněž společně s Antiserim), která se dočkala padesáti vydání a kterou statisíce italských středoškolských studentů znají jednoduše jako „Realeho“. Dále lze zmínit monumentální *Dějiny řecké a římské filosofie* v deseti svazcích a rovněž ediční práci na čtrnáctisvazkových *Dějínách filoso-*

fie. Kromě toho byl Reale také aktivním publicistou – pravidelně přispíval do kulturní rubriky novin *Sole 24 Ore* a po svém emeritování býval častým hostem televizních diskusních pořadů, v nichž se vyjadřoval k různým etickým, politickým a kulturním otázkám. Jeho význačné postavení v italském společenském životě ilustruje nejen státní vyznamenání, jež mu bylo uděleno, ale také fakt, že po jeho úmrtí kondoloval pozůstalé manželce Paole a jeho dvěma synům osobně italský prezident G. Napolitano.

Těžiště Realeho práce nicméně spočívalo v antických bádáních. První ostruhy si vydobyl na poli interpretace Aristotela. V knize *Pojetí první filosofie a jednota Aristotelovy metafyziky*, vydané v roce 1961, se stal jedním z prvních kritiků do té doby vládnoucího Jaegerova výkladu, podle kterého se Aristotelovo dílo rozpadá do tří tvůrčích fází. Reale odmítl toto pojetí jako ahistorické a poukázal na jednotu Aristotelova čtverého vymezení metafyziky, jejíž jádro spatřoval v jejím určení jako vědy o jsoucím jakožto jsoucím. Později se Reale stále více orientoval na zkoumání platonismu, přičemž v této oblasti si také získal značnou mezinárodní proslulost. Vedle četných překladů je třeba zmínit zejména jeho spis *K nové interpretaci Platóna*, vydaný v roce 1991, který se dočkal více než dvaceti italských vydání a mnoha překladů (v češtině vyšel pod prostým názvem: *Platón*). Reale zde synopticky představuje svůj nový

výklad platónské filosofie, který původně převzal od tzv. tübingenské školy (kladoucí důraz na nepřímá podání Platónových žáků, z nichž lze rekonstruovat přibližnou podobu původní Platónovy pouze ústně sdělované nauky) a dále obohatil o dva důležité příspěvky. Jedním z nich je uchopení různých moderních interpretací Platóna pomocí kuhnovského pojmu paradigmatu: rozpory mezi interprety jsou nutné a skutečně nesmiřitelné, neboť spočívají na odlišnosti výchozích předpokladů. Zatímco starší, schleiermacherovské paradigma předpokládá autarkii Platónových spisů, nové paradigma zdůrazňuje nutnost zohlednit nepřímá podání; oproti předcházejícímu paradigmatu má přitom tu výhodu, že spolehlivěji řeší všemožné výkladové problémy, které se při omezení na dialogy zdají bezvýhodné. Předpokládat platónský systém je totiž nakonec – i s ohledem na dialogy – mnohem plodnější než předpokládat Platónovu skepsi; tím, že se navíc Reale (podobně jako třeba o něco mladší Tübingeňan T. A. Szlezák) oproti první generaci tübingenských badatelů zaměřil přednostně na dialogy a v nich přítomné odkazy na nenapsané nauky, pak podařilo se mu uniknout často zmiňované výtce, že nové paradigma odvádí naši pozornost od Platóna, jak jej z dialogů známe a máme rádi. Druhým Realeho příspěvkem je rozpracování teorie demiurga, která podle něj patří k samému jádru platónské filosofie. S demiurgem chápaným jako skutečný tvořící bůh se Platón proměňuje ze zastávce neosobní metafyziky ve vpravdě teistického myslitele otevírajícího cestu k pozděj-

ším novoplatónským a křesťanským systémům.

Realeho spisovatelství bylo vždy vedeno rovněž systematickými zájmy směřujícími do oblasti kulturní filosofie. Byl zastáncem teze, že evropská kultura stojí na řeckých a křesťanských základech; ty však – a to je jeho vlastní přínos – chápal do značné míry jako jednotné a stojící v protikladu k jedinému protivníkovi – skepsi, jež je pouze jinou formou nihilismu. Tato teze je předvedena v práci *Kulturní a duchovní kořeny* z roku 2003 (český překlad 2005). V pozdějších letech se Reale stále častěji navracel ke své mladické lásce – výtvarnému umění (původně se údajně chtěl stát malířem) – a vydal několik interpretací klíčových děl renesančního malířství (tří Raffaelových fresek ve vatikánské Stanza della segnatura, Botticelliho *Primavery* či Grünewaldova *Ukřižování*).

Realeho filosofický styl byl jedinečný. Ačkoli se *de iure* zabýval dějinami filosofie, jeho práce neměly nic společného s dnes tak rozšířeným specializovaným odbornictvím. Byly vždy problémově orientovány, k čemuž přispívala jejich křišťálově čistá a zároveň stylisticky neotřelá formulace. Nespokojovaly se s pouhým pozitivistickým rozřazením historických tezí na časové linie, ale vždy byly vztahovány k celkové koncepci filosofie, chápané jako moudrost v tradičním smyslu, jejímž konečným horizontem je křesťanský personalismus. Reale zastával stanovisko, vycházející z detailní znalosti klasických kořenů naší civilizace, že se tato moudrost k naší moderní přítomnosti obrací

vídně. Reale nikdy neupadl v odsuzování současnosti z pozice minulých myšlenkových systémů – právě proto mu bylo cizí vyčleňovat v dějinách filosofie myslitele, kteří by měli být jeho vlastní pozicí a cílům nepřátelští a měli by být potírání. Proto do jeho záběru patřili i takoví autoři, jako jsou Nietzsche či Heidegger. Velmi intenzivní vztahy navázal Reale s Gadamerem, jehož se mu – během památného zasedání konaného v Tübingenu v roce 1996 – podle vlastních slov podařilo přimět k souhlasu s výchozími slovy tübingsko-milánské školy. Prostřednictvím Heideggera a Gadamera měl blízko i k našemu Patočkoví, s jehož myšlením se seznámil díky svému někdejšímu studentovi Martinu Cajthamlovi; na Realeho podnět a díky spolupráci M. Cajthamla s G. Girgentim je dnes v italštině dostupný překlad dvou Patočkových spisů (z toho jeden byl vydán bilingvně). Realeho česká stopa sahá ovšem ještě jinam. Od 90. let patřil k těm západním učencům, kteří byli tehdejšími představiteli České platónské společnosti A. Havlíčkem a F. Karfíkem zvaní k účasti na pražských mezinárodních platónských konferencích, a kteří tak přispěli k etablování tohoto dnes již v zahraničí obecně známého podniku.

Pro Realeho bývalé studenty je nezapomenutelný jeho učitelství styl, který

se vyznačoval jasným vedením (pokyny k vypracování disertací udílel úsporně, v několika krátkých, ale pokaždé přesně mířených větách), myšlenkovou ostrostí, krásou podání a zároveň laskavostí a ochotou pomoci.

Úchvatné byly také Realeho organizační schopnosti. Svojí činorodostí a nezdolnou energií dokázal kromě bezprostředního okruhu svých studentů přitáhnout do „sílového pole“ svého působení i řadu dalších spolupracovníků, včetně věhlasných profesorů. Řada z nich (H.-J. Krämer, T. A. Szlezák, J. Seifert) vzpomíná dodnes s jistou fascinací na to, jak se nechali Realem přimět k účasti na projektech, které by si sami původně vůbec nevybrali. Tímto způsobem, přátelským, ale rozhodným rozdělením úkolů – jaksi mimo vůli zúčastněných –, byl Reale schopen vytvořit široký okruh spolupracovníků, jenž stvořil tak rozsáhlé dílo překladatelské a vydavatelské, že např. na poli platónských bádání se s ním nemůže rovnat žádná další ediční řada či škola.

Díky Realeho duchovní síle, myšlenkovému stylu, pracovitosti a v neposlední řadě pevnosti charakteru znamená jeho odchod pro filosofickou obec těžko nahraditelnou ztrátu; jeho odkaz však pro nás zároveň zůstává stálou výzvou a závazkem k úsilí o pravdu.

Jakub Jínek